

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

M 105

Landsmålsarkivets frågelista M 105.

KYRKKLOCKOR OCH RINGNING.

Alla svar böra göras så utförliga som möjligt! Ju flera konkreta och ingående detaljer desto bättre. Hela berättelser om vad som berättas ha skett kunna upptecknas. Följ vid upptecknandet sagesmannens uttryckssätt så nära som ske kan.

Övriga traditioner om allmogens kyrkliga liv (kyrkobyggnad, kyrkfärd, gudstjänst, nattvardsgång, husförhör etc.) behandlas i andra listor.

1. Beteckningar för kyrkklocka: klocka, bamma, bånga? Har man i tal, till småbarn eller till äldre, brukat använda 'bamma', 'bånga' eller liknande beteckning för kyrkklocka även i betydelsen 'kyrkan'? Ex.: Ska du te bamba e dag, ska du till kyrkan i dag? - Prästbamba, kyrkan, baptistbamba, baptistkapellet.

Benämningar på de olika klockorna i tornet eller stapeln? Ex.: Stor-, lillbamba, stor-, lillbånga, kinka (minsta tornklockan), djäknan, mareklockan, stor-, lill-, mellanklockan?

Uppgifter om klockors storlek, t.ex. stor "som ena firakanneskruka"?

Benämningar på klockans olika delar och till den hörande anordningar, t.ex. brättet, klockans kant; kronan, syftet, den över klockans botten anbragta fästningsanordningen; galten, syl-len, klockeaxeln, den rörliga bjälkställning, som klockorna hängde på; klockbocken, klockstolen, den ställning, som uppbär klockorna? Kläppen: knevel, kläft? Har man hört talas om att någon fattig socken haft träkläpp i sin kyrkklocka?

Vad minns man om inskriftioner på klockorna? Översättningar av latinska inskriftioner? (Obs. att det ej är meningen att upptecknaren skall göra avskrift av inskriftionerna utan endast uppteckna vad sagesmännen minnas om dem, folkliga tydningar och översättningar.)

2. Vilka anordningar hade man för att sätta kyrkklockorna i rörelse, vad kallade man dem och hur sågo de ut? Äro de ännu i bruk?

Hur uttrycker man: 'kyrkklockorna ringa': kyrkklockorna går, klockan bångar och slår?

3. Berätta hur det gick till vid ringningen! Hur gick man till väga för att få klockorna att svänga och ljuda i rätt rytm, t.ex. genom att sätta en träbit mellan kläppen och klockan? Hur benämndes den? Hur förhindrade man att klockorna svängde helt om? Vad kallades en sådan som inte förmådde klara klockan med tramporna utan måste ta händerna till hjälp? På vilket sätt höll man reda på den tid eller det antal slag man skulle ringa?

4. Vilka olika ringningar med kyrkklockorna förekommo? Hur länge eller hur många slag skulle det ringas vid dessa ringningar? När började och slutade man ringningen? (Obs. att klämtning behandlas nedan!) Ex.: "Djäknan, ringningen strax före samman; även namnet på den klocka som då begagnades." - Bamma, ringa samman. - Det ringer förstgången, anngången samman, det ringer första, andra gången till gudstjänst. - "Sammanringningen ägde aldrig rum förrän baron kommit till kyrkan." - Anned, andra ringningen till gudstjänst. - Helgsmålsringning: ringa helig afton, ringa helgsmål, ring in jalda, e bamber in lovdaskweldn, det ringer in lördagskvällen.

Ringning vid bröllop? Benämning? Hur och av vem utfördes den?

Har det varit sed att ringa vid gravöppning? Vad kallades det? ringa gravöppning? Hur gick denna ringning till? Skedde den både före och efter gravöppning? Förekommer den fortfarande?

Vilka ringningar ägde rum mellan dödsfallet och begravningen? När och hur skedde själ aringningen? Andra beteckningar för denna? Vem eller vilka ålåg det att utföra den? Fingo de någon särskild ersättning eller traktering härför, ringaregille? Hur gick själaringningen till? Ex.: "Själaringningen tillgick så, att man klämtade - om det var för ett manligt lik - först tre slag med stora klockan, sedan tre slag med mellanklockan och sist tre slag med lilla klockan, vilket upprepades i tre omgivningar, således 27 klockslag. Därefter sattes klockorna i rörelse och ringning försiggick en stund som vid vanlig sammanringning. Gällde själaringningen ett kvinnligt lik klämtades i den ordningen att man började med mellanklockan och slutade med lilla klockan, varefter följde ringning i vanlig ordning. Skedde själaringning för två eller flera på en gång skulle varje lik ha sin särskilda ringning, vilket tog en rundlig tid i anspråk."

Har man brukat ringa under gudstjänsten efter tacksägelsen för de döda? Vad kallades denna ringning: tacksägelseringning? Hur länge skulle man ringa? Vem ålåg det att utföra denna ringning?

Redogör för ringningen vid begravning!

Tillfälligt påbjudna ringningar, som man minns: kungsringning mobiliseringsringning m.fl.?

5. Vilka hade ansvaret för de olika ringningarna och hur fördelades detta? Ex.: Prästen hade förstgångsringningen vid julottan och då brukade han skicka drängarna dit. - "Tå gammalt geck ringningsvarve runt sockna. Många gånger geck körkvaktarn ut å skaffa ringare på söndasmaen, fö dom slarva mä de där, å då va fell för att dom int feck nå för e." - "Iblann var stapern (klockstapeln) full mä folk, å dom slocks (slogos) om te få ringa." Eller var det endast kyrkvaktaren, som stod för ringningen? Hade han vid vissa tillfällen biträde av drängar från kyrkbyn?

Vilken klocka, menade man, krävde den största skickligheten av ringaren? Benämning på den som brukade tjänstgöra vid ringning

med storklockan, lillklockan: storklockringare, lillklockringare?

Kungjordes det från predikstolen vem som var i tur att ringa? Hade man någon kavel, klubba el. likn., som lämnades till den som stod i tur att ringa? Vad kallades den och hur såg den ut?

6. Hade man kanske någon särskild minnesvers eller -ramsa om ringningsåliggande? Ex.: Klockarn ringer förstgång, käppgubben ringer anngång, tredje gånger går på sockna. Kungsringninga sker efter matlag.

7. Har man av gammalt haft den uppfattningen, att varje vuxen man måste kunna ringa med kyrkklockorna? Var detta ett villkor för att en yngling skulle anses vuxen och vara med i byns ynglingalag och få hälsa på hos flickorna? Funnos några särskilda anordningar, som pojkarna använde för att lära sig att ringa? Beskriv dessa anordningar! Var voro de placerade; vid fåbodarna? Beteckningar: hundklocka, ringa hundklocka? Hur betraktades den som inte lärde sig ringa med kyrkklockorna?

8. Beteckningar för klämtning: kimma, kläfta, klämta, bönaringa? Hur gick klämtningen till, och vid vilka tider och tillfällen skedde den? Ex.: "När je jäck på skoorn (skolan), sa klocka nie slänkt dom te ini klocka nie slag me n kolv. De va nå stenar, som låg på e brea (bräda) nedanför, å för vårt slag lyft dom bort en sten, sa dom skull minnes hur mång slag, dom hadd släkke." Förekom klämtning efter sammanringning till gudstjänst?

9. Vem bar ansvaret för den? Ex.: Då alla bodde intill kyrkan, "skulle åboerne var sin dag klämtningen förrätta." En liten klocka av trä gick emellan gårdarna och angav turen. Inskriptionen på denna är: "När du har ringt, så bär mig till den som står i tur."

10. Hur förhöll man sig då man hörde klämtningen? Minns man några böner, som man då bad? Ex.: 'Klämtning skedde kl. 9 och 4 om dagarna. När vi hörde klämtningen, skulle vi läsa Fader vår. Det klämtades nio slag, lika många som spikslagen i Jesu kors, tre slag för vardera av de tre spikarna'. - Under sommarhalvåret förekommer klämtning i kyrktornet om morgonen kl. 6 och om aftonen vid solens nedgång. Den sker i tre perioder med tre slag i varje. De gamla släppte sitt arbete och förrättade sin andakt med huvudet sänkt i hatten. Vid de tre första slagen bad man: "Gud varé mig syndare nådig"; vid de tre följande: "Herre, förlåt oss våra synder." - "När körkklocka ringer ska kära (karlarna) bäckä (buga) tre gånger å ta å sej på huvve. Kvinnfölka ska nigä tre gånger." - Man klämtade 9 slag. De "beteckna 3 stora landsplågor, vilka att avbedja 3 gånger slogs för vartdera, emedan bönen ställdes till den treeniga Guden, Fadern, Sonen och Den helige ande."

Minns man att någon brukat göra korstecken, då han hörde

kyrkklockorna ringa eller klämta?

11. Hur gick det till, då man klämtade vid eldsvåda? Hade man vissa slag för olika delar av socknen eller kvarteren i staden? Vilka?

12. Minns man, att ringning eller klämtning någon gång av särskilda anledningar inställts? Ex.: "Om förr i tiden braxarnas gång till lek, eller själva leken förekom i närheten av kyrkan på en söndagsförmiddag, kunde sammhörigheten förbjudas för att inte störa leken med klockklängen."

13. Vet man att berätta, att man ringt med kyrkklockorna för att skrämma bort troll eller annat otyg, för att tillrätta skaffa människor eller djur, som gått vilse eller blivit bergtagna etc.?

Andra föreställningar om klockklängens övernaturliga kraft? Ex.: När kyrkklockorna ringa, bävar dödsriket. Borde vissa arbeten inställas, sedan det ringt på lördagskvällen? Vad hände annars?

14. Finnas några sägner eller berättelser om hur man gått tillväga, då man kallade till gudstjänst på den tiden, då inga kyrkklockor funnos? Ex.: "Vet du va de va för tjösjk-klocker dom hadde länge sen? De som skulle ringe, jäck på tjösjhällen åg skrek: "Tjämm hitt no, 'n Per åg Jans, tjämm hitt no, 'no Pär åg Jans. Ta 'n Johanne mä däck åg!" - Innan man fått klockor i Sångs kyrka, ställde sig klockaren vid kyrkdags på kyrkvallen med en röd mössa i handen och dinglade fram och tillbaka och ropade: "Kommen och gången i kyrkan nu, nu".

Sägner och berättelser om kyrkklockornas tillkomst, t.ex. att en person vid något tillfälle donerat dem?

15. Känner man till något talesätt liknande följande: "Dom sad, dom feck int klåcker, om dom bada så snart", de sade att de inte fick klockor om de badade så snart (på året. D.v.s. de begingo självmord.)?

16. Finnas ramsor med härmingar av olika kyrkklockors ljud? Ex.: 'Skinnare kom, skinnare kom!' (Limaborna härma Malings kyrkklockor.) - 'Smi spik, smi spik!' (Malungsborna härma Limas kyrkas klockor.) - Storklockan i Mora säger: 'Min make, min make. min make ligger i Morsundet.' (En likadan klocka berättas ha sjunkit under transport över Morsundet.).

Härm eller tolkningar av klockornas klang vid olika ringningar eller klämtningar, t.ex. vid förstgångsringning, anngångsringning, själaringning, tacksägelse-ringning, aftonklämtning etc.? Uppteckna om möjligt melodierna till dessa harm!

17. Har man några andra uttryck för klockringningens rytm än de ovan antydda härmen? Har man något uttryck för att klockor-

na klinga samtidigt, jämnt efter varandra, eller ojämnt efter varandra?

Känner man till att klockorna äro stända i viss ton, och att dessa toner bilda en viss harmoni t.ex. en treklang? Vilka uttryck har man för klockornas ton, stämning, klang, harmoni, disharmoni?

18. Har man brukat spå eller ta tydor efter kyrkklockornas ljud? Ex.: "Stundom hade kyrkklockorna ett särskilt jämmerligt läte, just då de drogo till med dem. Det spådde då, att någon snart skulle dö.

19. Klockgjutning. Är den uppfattningen bekant, att det var nyttigt att sockenborna ljögo kraftigt, då man göt deras kyrkklocka? Ex.: Det borde vara särdeles starka lögner, som förmådde hålla sig och gå kraftigt, ty så vida omkring som lögnerna orkade sprida sig, kom den nya klockan att höras. Sådana lögner kallades gjutalögner.

20. Känner man till någon sägen liknande följande: Då en kyrkklocka skall gjutas och mästaren inte finns till hands, gjuter hans gesäll den i stället. Då mästaren sedan hör att gesällen får beröm och säges vara för mer än han, dräper han gesällen? - Någon minnessten eller annat minnesmärke över gesällen?

21. Sägner och berättelser om hur det gått till, då kyrkklockorna sattes upp på sin plats i tornet eller stapeln?

22. Finns någon ödesbestämning knuten till kyrkklockan, t.ex. att klockan skall efter varandra döda tre personer, att den skall spricka vid ett visst tillfälle i framtiden el. likn.?

23. Berättas det om kyrkklockor, som haft så starkt ljud att man måst vidta särskilda åtgärder med dem för att dämpa ljudet? Finns någon tradition om att ljudet hörts till någon viss avlägsen plats?

24. Har man hört talas om, att en kyrkklocka dödat människor och därför ej längre fått hänga kvar i tornet utan flyttats därifrån? Vart? Ex.: "Körkeklocker sum hade döat tre parsoner, sånna klocker feck inte va i körkera för, utan di toj di ner å bar ut te skojen å hängde mälla ett par trä, för att di skulle hänga å skämmas."

25. Har man menat, att troll, jättar eller andra övernaturliga väsen kunnat få makt med kyrkklockor? Med vilka: t.ex. sådana, som inte kristnats, döpts, eller invigts? Berättas klockor ha kunnat avvärja trollens angrepp, när de t.ex. sökt bita dem i kanten?

26. Sägner och berättelser om kyrkklockor, som sänkts i sjöar, kärr eller vattendrag? Vem har sänkt dem, trollen, fienden under krig? Ha klockor gömts undan i krigstid? Varför säges klockan ha sjunkit? Därför att tystnaden brutits, då den upphängts? Därför att den inte varit vigd? Hur kan man veta var klockan ligger (t.ex. den höres vid dåligt väder)? Vad berättar man om försök att ta upp klockor? Ex.: Man försöker ta upp en klocka med två (vita, blåsiga) tvillingstutar (-tjurar), som uppfötts endast med söt mjölk (modersmjölk). (Uttryck för detta: de få inte böla i stävan?); genom sju (tolv) bröder, genom "villrönn"?

Varför ha de flesta försök att ta upp klockor misslyckats? Ex.: Genom att klockan skyddats av "starkt rå"; genom att en orm legat kring klockan; genom att någon av tjurarna ej fått modersmjölk (sötmjölk); genom att tystnaden brutits, därför att någon narrats att saratta av en halt höna dragande ett halmlas eller en halt käring förföljande en ryttare el.likn.?

Benämning på platser, där en kyrkklocka säges vara nedsänkt, klockehulja, klock? klockehål?